

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№4 (28) қазан-желтоқсан 2021

ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашиин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызгыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)

Аяган Бүркітбай Фелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбаи Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтті Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернеиқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашиев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожажметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:

Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:

Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)

Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)

Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Абусейтова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Голден Кэйти Стромилл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)

Кумеков Болат Ешимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)

Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожажметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:

Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:

Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:

Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

- Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)*
Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)
Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)
Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)
Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)
Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)
Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)
Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)
Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)
Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)
Kozhirova Svetlana Bassievna – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)
Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)
Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)
Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)
Matyghanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)
Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)
Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)
Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)
Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)
Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)
Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)
Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)
Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

БІЛІМ АЛУҒА БАҒЫТТАЛҒАН МИГРАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР**Т.Қ. Мекебаев^{ID}, Ж.Б. Көшербаева^{ID}***

өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы.

* Автор-корреспондент

E-mail: tmekebaev@mail.ru (Мекебаев), zhadyra06@mail.ru (Көшербаева)

Аңдатпа. Мақалада жаһандану үдерісі бойынша мемлекеттің білім беру жүйесіндегі даму деңгейіне өзіндік әсерін тигізетін, ел болашағы үшін ерекше маңыздылығы бар білім алу жолындағы миграциялық үдерістердің артықшылығы мен туындатуы мүмкін қауіп-қатерлері талданады. Қазіргі жаһандану қоғамында көші-қон п үдерістері белсенді дамып келеді, оның Республиканың дамуы үшін оң және теріс салдары бар. Аталмыш мәселе аясында түсінікті қалыптастыру үшін алдымен, интеллектуалды көші-қон ұғымына жан-жақты анықтама берілген. Тарихнамалық шолу арқылы білім беру миграциясына қатысты негізгі көзқарастар айқындалып, соның нәтижесінде өзіндік тұжырым жасауға қадам жасалды. Білім саласындағы миграцияның негативті тұстарымен қатар, оның тигізер зардаптарының алдын алу мақсатында ұсыныстар да қамтып өтілген. Сонымен қатар, миграциялық өзгерістер бойынша көрсеткіштер статистикалық мәліметтер арқылы сараланып, мәселені жан-жақты ашуға талпыныс жасалынған.

Түйін сөздер: білім жүйесі, халықаралық серіктестік, білім алудағы миграциялық үдеріс, жастар миграциясы, білім алу сапасы, білікті маман.

Кіріспе. Миграциялық үдерістер әр кезде, түрлі себептермен тарихтың беттерінде үздіксіз орын алып келе жатыр. Бұл мәселе білім жүйесіне, саяси- экономикалық жағдайға, діни көзқарастар мен этникалық себептерге байланысты жүзеге асып жатқандықтан, оның себеп-салдарын зерттеу жұмыстары да өзекті болып есептелінеді.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу жұмысының тақырыбын толыққанды ашу мақсатында интеллектуалды миграция мәселесіне тоқталып өткен ғалымдардың жұмыстарына сараптама жүргізіліп, нақты көрсеткіштер арқылы тұжырымдарды бекіту үшін статистикалық мәліметтер де жұмыстың негізгі материалдары қатарына жатқызылды.

Тақырып аясындағы зерттеулермен еркін жұмыс жасау мақсатында салыстырмалы-тарихи әдіс арқылы қажетті мағлұматтарды сараптауға мүмкіндік туындады. Одан бөлек, функционализм арқылы білім саласындағы миграциялық құбылыстың басқа да аспектілерге тигізер әсерін сараптауға мән берілген.

Талқылау. Білім жүйесіндегі миграция мәселелері ХХ ғасырдың ортасында АҚШ пен Ұлыбританияда зерттеле бастаған еді. Г. Биджуарт пен К. Уонг өздерінің «Шетелдік студенттердің кері миграциясы» атты мақаласында аталмыш мәселеге тоқталып өтеді (Vijwaard, 2016).

Отандық зерттеушілер арасына: А.Б. Касенова, Б.О. Жангутин (Касенова, Жангутин, 2015), Рахимбекова (Рахимбекова, 2019), С.В. Дементьева, Д.В. Полетаев (Дементьева, Полетаев, 2010) пен Е.Ю. Садовская (Садовская, 2014) және т.б. ғалымдарды қозғап отырған мәселе аясында зерттеу жүргізушілер қатарына жатқыза аламыз.

Зерттеушілер мен көптеген отандық ғалымдар білім жолындағы миграцияны көбіне «білімділер ағыны» (утечка мозгов) призмасы арқылы біржақты формада қарап келуде, ал А. Нұрмағамбетов, Л. Иватова және Л. Хасенова бұл «білімділер ағыны» түсінігімен қатар «білімділер мобильділігі» ұғымын да қолдануды ұсынады (Нұрмағамбетов және т.б., 2021).

Қазан федералдық университетінің 210 жылдық мерей тойы қарсаңында жыл сайынғы конференцияға айналатын «Көші-қон процестері: тенденциялар, сын-қатерлер, перспективалар» І Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы дайындалды.

Көші-қон мәселелерін зерттеу кең географияға ие, мақалалар жинағында Ресей ғылым академиясының Әлеуметтік-саяси зерттеулер институты, Монпелье-3 университеті, Грузия техникалық университеті, Кавказ халықаралық университеті және Гори мемлекеттік білім университеті (Грузия), Украина Ұлттық ғылым академиясының Аймақтық зерттеулер институты, Украина Мемлекеттік статистика қызметінің Ұлттық статистика, есеп және аудит академиясы, Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті (Қазақстан) мен т.б. зерттеу жұмыстары қамтылған.

Бұл ғылыми жинақтың материалдары жастардың көші-қоны мәселелерін ашып, аумақтардың тұрақты дамуына көші-қонның әсерін зерттейді, көші-қонды құқықтық реттеу салаларын қозғайды, көші-қон процестерінің діни аспектілерін көрсетеді, проблемаларды шешу жолдарын іздейді.

Зерттеу нәтижелері. Жаһанданған әлемде әрбір мемлекет дерлік көші-қон проблемаларына тап болады. Бүгінгі таңда интеллектуалдық көші-қон факторлары мен механизмдерінің мәселесі ерекше маңыздылыққа ие. Атап айтқанда, Қазақстаннан интеллектуалды көші-қон үдерістері ғылыми тұрғыданегжей -тегжейлі қарастыруды қажет етеді.

Интеллектуалды көші-қон дискурсында үш негізгі ұғым бар:

1. Мидың ағуы – бұл интеллектуалдық көші-қонмен тығыз байланысты және әдетте синоним ретінде қолданылатын термин. Аталмыш тұжырымдамадан-ақ, бұл процесс кадрларды экспорттаушы елге оның теріс салдары тұрғысынан қаралатыны түсінікті және бұл білімді және білікті мамандарға қолайлы жағдай жасай алмау, білімге мемлекеттік инвестицияның азаюы мен елдің саяси және экономикалық институттарының қабілетсіздігінің нәтижесі ретінде түсіндіріледі. Интеллектуалды капиталын ысырап еткен мемлекет жоғары білікті кадрлардың жетіспеушілігін сезіне бастайды, бұл өндіріс технологиясының нашарлауына, жалпы экономиканың сапалық және сандық көрсеткіштерінің нашарлауына әкеледі. Қысқаша түсіндірер болсақ, бұл ұғым білім алуға кеткендердің елге оралмай шет елде қалу үрдісін сипаттайды.

2. Интеллектуалдық көші-қон саласында байқалатын тағы бір үрдіс – бұл «ми айналымы»: мамандар шетелде білім алады және жұмыс істейді, бірақ кәсіби деңгейін жоғарылатып, өз отанына оралады. А.Саксенян «Жаңа аргонавтар: жаһандық экономикадағы аймақтық артықшылық» атты зерттеуінде интеллектуалды көші-қонды байланыс орнатылған жүйе ретінде бірінші болып салыстырады. Зерттеушілердің пікірінше, қазіргі әлемдегі интеллектуалды ағындардың векторлары үнемі өзгеріп отырады. Көбі елден мәңгілікке кетпейді, бірақ уақытша ақша табу, кәсіби дағдыларды алу үшін өзге елде қалады, бірақ жаңа білім мен тәжірибенің бағалы қорымен оралуды жоспарлайды.

Үшінші анықтама – «мидың қалдықтары». Бұл мигрант өзінің біліктілігінесәйкес келетін жаңа орын таба алмайтынын және бұрынғы біліктілігін жоғалтып, біліктілігі төмен жұмыспен айналысуға мәжбүр болған жағдайды білдіреді.

Жалпы, басқа аймақтардан келген білім алушылардың пайда болуына орай, алғаш білім жүйесіндегі миграция мәселелері ХХ ғасырдың ортасында АҚШ пен Ұлыбританияда зерттеле бастаған еді. Кейін, елдің саяси-экономикалық тұрғыдан дамуы білім жүйесінің сапасы мен соның нәтижесінде қалыптасатын білікті кадр мамандарына да тәуелді екендігіне мән беріле отырып, шетелдік зерттеушілер өз жұмыстарында кеңінен талқылауға кіріскен. Бұл мәселені Г. Биджуарт пен К. Уонг өздерінің «Шетелдік студенттердің кері миграциясы» атты мақаласында айқындап өтеді. Авторлардың зерттеуі бойынша жан-жақтан оқуға келетін студенттер кәсіби мамандар санының артуына оңтайлы әсер етіп, нәтижесінде қажетті ресурс тапшылығын толықтыра алады. Соған сәйкес, келген жат жерлік студенттердің арасынан үздіктерін елге шақырып, оларды алып қалатындай ұлттық бағдарламалар да кеңінен тарала бастаған (Bijwaard, 2016: 2).

Мақаладан білім жүйесіндегі миграцияның қауіп-қатері бар екендігін де байқай аламыз. Мысалы, зерттеуші келген студенттердің еліне қайта оралу үдерісін шешу керек мәселе деп қарастырып, оларды алып қалуға көңіл бөлу қажеттігін қозғайды.

Аталмыш тақырып отандық зерттеушілер арасында да зерттелуде. Олардың қатарына: білім беру жүйесі бойынша миграциялық үдерістердегі Қазақстан ЖОО-н әлеуетін зерттеген А.Б. Касенова мен Б.О. Жангутинді (Касенова, Жангутин, 2015), Ресей Федерациясындағы білім алу миграциялық үдерістерінің негізгі тенденцияларын ашуға тырысқан Б. Рахимбекованы

(Рахимбекова, 2019), халықаралық білім нарыққа шығудағы қиындықтар мен кедергілерге анализ жүргізіп, елдегі зияткерлік, экономикалық және демографиялық жағдайды жақсарту мақсатында білім жүйесіндегі миграцияны дамытуға деген қажеттіліктерді айқындауға көңіл бөлген С.В. Дементьева мен Д.В. Полетаевті (Дементьева, Полетаев, 2010), Қазақстаннан Қытайға білім алуға кеткен көші-қон үдерісінің өсу себептерін ашуға тырысқан Е.Ю. Садовскаяны (Садовская, 2014) және т.б. жатқыза аламыз.

Аталмыш мәселеге қатысты жоғарыда келтірілген зерттеушілер мен көптеген отандық ғалымдар білім жолындағы миграцияны көбіне «білімділер ағыны» (утечка мозгов) призмасы арқылы біржақты жағымсыз қалыпта қарап келуде, бұл зерттеу жұмыстарын толықтай қарастыруға кедергі келтіруі мүмкін. А. Нұрмағамбетов, Л. Иватова және Л. Хасенова бұл «білімділер ағыны» түсінігімен қатар «білімділер мобильділігі» ұғымын да қолдануды ұсынады (Нұрмағамбетов және т.б., 2021: 29).

Жалпы, объективті тұрғыдан бұл мәселені саралайтын болсақ, тек жағымсыз не жағымды түрде ғана сараптаумен шектелудің қажеттілігі жоқ. Жан-жақты зерттеу арқылы керісінше пайда болуы мүмкін қауіптерді айқындап, кейін оның алдын алуға немесе тиімді жақтарын саралап, халықаралық деңгейде білімсаласын жетілдіруге мүмкіндіктер туындайды.

Қазақстанда қазір Еуропа елдеріндегідей білім беру саласындағы миграция ағыны кеңеюде. Аталмыш үдерістер елдің білім жүйесінің жоғарғы деңгейге көтерілуіне сөзсіз оңтайлы әсерін тигізіп, білім сапасының артуына, жастардың жан-жақты кәсіби маман ретінде қалыптасуына өзіндік үлесін қосуда.

Соңғы жылдары білім беру миграциясы жалпы қоғам өміріне түзетулерін енгізіп келеді: егеменді мемлекеттер жүргізіп отырған саясатқа әсер етеді, сондай-ақ бастысы, тыныш өмір мен жақсы болашақ іздеу үшін басқа аумақтарға көшугеынтасы болғандардың өмірін өзгертеді.

Білім беру миграциясының жетекші бағыттарының бірі ретінде жоғары оқу орындарының халықаралық ынтымақтастық қызметі алдыңғы қатарға шыға бастаған. Халықаралық серіктестік осы тұста, жоғары оқу орнының беделі мен әлемдік аренада мойындалуының маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып есептелінеді және бұл мәселеге еліміздің жоғары оқу орындары да өз назарларына аударуда. Соған сәйкес, университеттер үздік әлемдік тәжірибелерді кеңінен қолдануға ұмтылыс жасап, халықаралық білім беру мен ғылыми кеңістікке бейімдеу арқылы ұлттық экономика үшін жақсы мамандар даярлау сапасын арттырып келеді.

Нәтижесінде, білім саласында түрлі серіктестіктер орнатылып, академиялық ұтқырлықты дамыту бойынша арнайы бірлескен ғылыми жобалар, білім беру бағдарламалары бойынша шетелдік университеттермен белсенді жұмыстар жүргізілуде. Соның арқасында, әр түрлі шетелдік оқу орындары мен халықаралық ұйымдардың атақты ғалымдары академиялық ұтқырлық бағдарламаларына ат салысуда, университет әр түрлі тақырыптарда дәріс оқуға, іс-шараларға алыс және жақын шетелден келген шетелдік профессорларды шақыруға мүмкіндіктер алып, білім беру ұйымдарында студенттермен алмасу бағдарламаларын да жүзеге асыруда. Осы тұста жоғары оқу орындарында қос дипломдық бағдарламаларды енгізу тәжірибесі де өте маңызды болып есептелінеді, оны аяқтағаннан кейін түлектер қазақстандық жоғары оқу орны мен шетелдік серіктес университеттің дипломын алатын мүмкіндікке ие болады. Мемлекеттер осы тұста студенттердің санын әртараптандыру және әлемдік рейтингтерді жақсарту үшін шетелдік студенттерді тарта бастайды, сонымен қатар, басты себептің бірі ретінде – табыс көзінің артуын да жатқыза аламыз. Мысалы, тек 2016 жылы ғана шетелдік студенттер АҚШ экономикасына шамамен 39,4 миллиард доллар табыс әкелген. Бұдан бөлек, саяси аспектіде көбінесе студенттердің ұтқырлығын басқа елдермен тығыз байланыс орнатудың әдісі ретінде қарастырады. Мысалы, АҚШ-тың Фулбрайт стипендиялық бағдарламасы 160 - тан астам елде жыл сайын шамамен 8000 адамға қолдау көрсетеді.

Жоғары білікті жұмысшыларды тартуда қабылдаушы елдегі жоғары білімнің сапасы да маңызды. Көптеген жоғары білікті мигранттар межелі елге тек табиғаты мен амбициясына тән талантпен келеді, әлі арнайы адами капитал мен тәжірибесі жоқ болғандықтан, жоғары оқу бағдарламаларына түседі. Ресми білім алу мұндай адамдар үшін еңбек нарығына кірудің маңызды

нүктесіне айналады. Демек, университеттердің болуы – соның ішінде әсіресе, ғылыми зерттеулерді қолдануға бағытталған арнайы техникалық салаларда түлектерді зерттеуге және оқытуға маманданған оқу орындары маңызды тартымдылыққа ие болады.

Шет елдер өздеріне білікті жастарды тарту үшін – қоныс аударатын елдердегі білім беру ұйымдарын қаржыландырады. Саналы жастардың кетуі көптеген салыстырмалы түрде төмен табысты елдерде, әсіресе жалпы экономикаға, денсаулық сақтау мен кәсіптік дайындыққа кері әсерін тигізетін басты мәселе болып табылады. Кірісі төмен елдерден жоғары білікті жұмысшылардың қоныс аударуы бюджеттің субсидиясын беруді білдіреді, өйткені көптеген елдерде жоғары білім мемлекеттік бюджеттен салық түсімдерінің есебінен қаржыландырылады.

Егер, Германия сияқты табысы жоғары елдер мигранттар шыққан елдің жоғары оқу орындарына (Молдовадағы медициналық мектеп сияқты) қаржы бөлсе, екі ел де пайда көруі мүмкін.

Қабылдаушы елдердің біліктілігі жоғары мигранттарды тарту саясатына жауап ретінде донор елдер оларды елінде ұстау үшін бар күшін салуда. Жоғарыбілікті жұмысшылардың кетуі көптеген маңызды салалардағы, әсіресе денсаулық сақтау саласындағы мамандардың жетіспеушілігіне әкелетіні айқындалған. Бұл мәселе әсіресе ЕАЭО-ның салыстырмалы түрде шағын, орташа табысты елдерінде өткір байқалады, олардың біліктілігі жоғары азаматтары шектеулерге көбірек ұшырап жататыны осыдан екен.

Европа мен Орта Азиядағы жоғары білімі бар эмигранттардың үлесімен салыстырғанда жоғары білімді еңбекке қабілетті халықтың үлесі (24-65 жас) көрсетілген статистиканың мәліметтеріне сүйенсек, Мальта мен Португалияны қоспағанда, жоғары табысты елдердің эмиграция деңгейі жоғары білікті жұмысшылар үшін 20 пайыздан төмен екенін көрсетеді. Ал Шығыс Еуропаның көптеген елдерінде бұл көрсеткіштер әлдеқайда жоғары. Жоғары білікті жұмысшылардың эмиграция коэффициенті жоғары, әсіресе Балқан мен Шығыс Еуропадағы табысы төмен кейбір елдерде. Жоғары білімділердің арасында эмигранттардың үлесі Босния мен Герцеговинада 55 пайызды құрайды; Армения мен Латвияда 40 пайыздан астам; Албанияда, Қазақстанда, Молдовада, Солтүстік Македонияда және Румынияда 40 пайызға жуық. Басқаларға қарағанда жоғары білікті жұмысшылар саны аз елдер эмиграцияның жоғары деңгейіне тап болады.

Бұл елдердің білікті, саналы тұрғындарының кетуі әр түрлі факторларға байланысты. Жалақының жоғарылауынан басқа, бұған кәсіби даму мен оқыту мүмкіндіктері, отбасы мүшелерінің жақсы болашағы (мысалы, балалардың білім алу мүмкіндіктері), өмір сүру мен еңбек етудің қолайлы жағдайлары сияқты факторлар жатады.

Жоғары білікті мамандардың ұтқырлығы пайдалы болғанымен, олардың ауқымды және тұрақты эмиграциялары донор елдерге теріс әсерін де береді.

Білім алу жүйесіндегі миграциялық үдерістерге сәйкес зерттеу жұмыстарын жалпы миграция деректерінен бөлек қарастыру әрекеттері жақын уақытта ғана кеңінен қолға алынып жатқандықтан, арнайы толыққанды мәліметтер қоры қалыптасып үлгерген жоқ. Сондықтан да, статистикалық көрсеткіштерге жүгіну үшін түрлі министрліктер мен жергілікті атқарушы органдардың, соның ішінде Қазақстаннан білім жүйесіндегі миграциялық үдерістер бойынша айтарлықтай көрсеткіші бар елдердің статистикалық деректеріне, ЮНЕСКО статистика институтының мәліметтеріне сүйенуге тура келеді.

2010 жылдан бастап жастардың көші-қон қозғалысының динамикасы әр түрлі бағытта өзгерген. Бастапқыда жастардың иммиграция көлемі эмиграция көлемінен асып, көші-қон сальдосы оң мәнге ие болды. Алайда, 2014 жылдан бастап көші-қон ағыны бағытын өзгерте бастады да, эмиграция көлемі жастардың иммиграция көлемінен әлдеқайда асып кетті, бұл теріс сальдоға әкелді, ол алғаш рет 2014 жылы тіркелген еді және әлі де өсу тенденциясын сақтап отыр. Жастар ең мобильді топ ретінде елдің экономикалық жағдайына жауап береді, және экономикалық дағдарыс өзін көрсете бастағанда, жастар эмиграциясының қарқындылығы бірден артады.

Талдау көрсеткендей, бұл көші-қон түрі елеусіз қалатын кішігірім мәселе емес және сонымен қатар уақыт өткен сайын өсуге бейім болып келуде. Мысалы, 2017 жылы 57 мың ресейлік студент шетелде оқыса, қазақстандық - 85 мыңға жуық болған. Оның үстіне 4 жыл ішінде 2013 жылмен (54

мың адам) салыстырғанда олардың саны бір жарым еседен астамға өскен. Өткен жылы қазақстандық түлектердің 4% шетелдік жоғары оқу орындарына түскені айқындалған, олардың ішінде Алматы, Қарағанды және Шығыс Қазақстан облыстарындағы мектептердің түлектері басым болып келеді. Қазақстандық студенттер шетелге оқуға «Болашақ» бағдарламасы бойынша да, жеке де барып жатқандығын байқай аламыз. Олардың ішінде 2018 жылы 77% Ресей университеттерін таңдаса, 3,9% - Қырғызстанды, 2,4% - Түркия елін таңдаған. Бұдан басқа, Қытай, Корея, АҚШ, Чехия, Ұлыбритания және Малайзия сынды елдерді де қарастыруға болады. Бұл жерде Ресей университеттері мәдени- географиялық жақындығына, тілдік кедергілердің болмауына байланысты алдыңғы қатарға шығып отыр (Нұрмағамбетов және т.б., 2021: 33).

Зерттеушілердің тарапынан еліміздегі жастардың бірінші кезекте Ресейде білім алуға ұмтылу себептерін айқындау мақсатында арнайы сауалнамалар алу жұмыстары жүргізілген еді. Мәселен, 2020 жылдың ақпан айында жүргізілген сондай сауалнамалардың бірін алып қарастырсақ (Леденова, 2021).

Ресейдің әр аймағындағы (Мәскеу, Санкт -Петербург, Томск облысы, Свердлов облысы, Челябин облысы, Татарстан Республикасы) Ресейдің жоғары оқу орындарында оқитын қазақстандық студенттер арасында Google онлайн формасын қолдану арқылы зерттеулер жүргізілген. Жеке байланыстармен қатар әлеуметтік желілер де қолданылды. Сауалнамаға барлығы 183 адам қатысты.

Сауалнама нәтижелеріне сүйене отырып, қазақстандық жастардың Ресей университеттерінің пайдасына таңдау жасауының негізгі бес себебі айқындалған. Респонденттер негізгі себеп ретінде білім сапасын баса көрсетіп өтеді (36%) және «әлемді көру және саяхаттау үшін шетелде оқығылары келген»

- 23%. Қазақстанның әрбір бесінші жас тұрғыны шетелдік білімді беделді деп санайтыны да осы статистикадан көрініс табады. Білім беру миграциясының негізгі себептері рейтингінде әрі қарай – жұмысқа орналасу және шетелде тұру (13,3%) мәселесі алдыға шығып отыр. Ал эмиграцияның негізгі бесінші факторы

«сыныптар мен зертханалардың ең жақсы техникалық және компьютерлік жабдықтарымен» жабдықталуын көрсетеді (10,2%).

Жоғарыда келтірілген себептерге қосымша, студенттер тағы бірнешеуін атап өткен:

- жоғары білім берудегі елдің беделі (9,3%);
- шынайы өмір мен болашақтағы кәсіби перспективалар (8,1%)
- мұнда білім Қазақстанға қарағанда арзан. Диплом алу Ресейде тек Еуропамен немесе

Азиямен ғана емес, Қазақстанмен де салыстырғанда қолжетімдірек (6,8%);

- Ресейде қалу немесе тұру перспективалары, болашақта Еуропаға көшу (6,4%);
- тәуелсіз болуға ұмтылу және жаңа өмірлік жағдайларға, жаңа ортаға бейімделу (5,7%);
- тілдік ортаға ену (5,4%);

- жалпы географиялық, лингвистикалық, мәдени және әлеуметтік- экономикалық жақындығы (4,8%).

Сауалнамаға қатысушылар нақты айтпаған тағы бір маңызды себеп - қабылдаушы елдердің иммиграциялық саясаты. Атап айтқанда, Ресей шетелдік студенттердің импортын ұлғайту және олардың білім алуына квота белгілеу саясатын жүргізуде. 2018/2019 оқу жылында Қазақстан азаматтарын оқытуға 450 квота бөлінген. Ресей үкіметі шетелдік студенттерге арналған бюджеттік орындардың санын екі есеге арттыруды жоспарлап отыр - 2019 жылы 15 мыңнан 2024 жылға қарай 30 мыңға дейін.

Еуропа елдері ішінде Польша қазақстандық студенттерді қабылдау бойынша штаттар арасында көш бастап тұр (2018 ж. - 35%, 2019 ж. - 36%, 2020 жылдың 1 жартысы - 36,7%) (3 - кесте). Оңтүстік Корея (40,2%), Қытай (31,4%) және Жапония (20,6%) - Қазақстанның студенттерінің көп санын қабылдайтын Оңтүстік -Шығыс Азия елдері болып есептеледі. ТМД елдерінде Ресей жыл сайын академиялық үткірлік шеңберінде студенттерді қабылдау бойынша бірінші орын алатыны осы тұста жоғарыда аталып өткен сауалнама нәтижелерін анықтап береді, нақты статистикаға сүйенсек: 2018 ж. - 57,5%, 2019 ж. - 67%, 2020 жылдың 1 жартысы - 80,6%

(Нұрмағамбетов және т.б., 2021: 34). 2017 жылы Артур Платонов «интеллектуалдық көші-қон» үдерісінің мәселесіне назар аударып өткен болатын. Ол өзінің өтінішін бұрынғы премьер - министрдің орынбасары Ерболат Досаевқа жолдады. Платонов Қазақстандағы білім гранттарын тағайындау конкурсының нәтижелері барлық қатысушылардың үмітін ақтамағанын, гранттар саны шектеулі екенін атап өтеді.

«Бұл студенттердің көпшілігіне оқу ақысы төленетінін білдіреді. Алайда, барлық ата-аналар жоғары оқу орындарында оқудың жоғары құнын көтере алмайды, сондықтан олар балаларын елден тыс жерлерге жіберуге мәжбүр болады, мұнда шығындары әлдеқайда төмен оқу орындары жетерлік. Біздің жастар Ресейде оқитын басқа шетелдік студенттердің арасында көшбасшы болып табылады». Сонымен қатар, талапкерлердің ішінде 50%-дан астамы кешенді тестілеуді қайта тапсыруға рұқсат бергеніне қарамастан, шекті баллдан өте алмайтынын да атап өтті. Мұның бірнеше себептері бар дейді. «ЖОО түлектерінің жұмысқа орналасу проблемалары бойынша еңбек ресурстары орталығының жүргізген сауалнамасы бос орындарды толтыруда қиындықтары бар кәсіпорын басшыларының 90% -ы мұны қажетті біліктілікке ие кадрлардың жоқтығымен түсіндіретінін көрсетті. Бұл қазірдің өзінде білім сапасы, мектепте болсын, өндірістік кәсіпорында болсын өндірістік практиканың жеткіліксіз өтуінен», - деп қосты мәжілісмен (Рамазанов, Азатбек, 2018: 127).

Қазақстандық саяси шешімдер институты жүргізген әлеуметтанулық зерттеулерге сәйкес, білім жүйесіндегі көші-қон эмиграцияға бірден ұмтылу түрінде де, кейінірек қоныс аудару түрінде де сақталады. Соңғы жағдайда, ата-аналар балаларын басқа елге тұрақты тұруға жіберуді немесе балаларды шетелде оқытып, болашақта оқитын елге натурализациялауды және болашақта жаңа елде отбасын біріктіруді жоспарлайды екен. Көші-қон сезімдері орта есеппен респонденттердің 25%-ында байқалған, бұл ауылдық жерлерге қарағанда қалалық аудандарда екі есе көп. Респонденттердің төрттен бір бөлігі балаларын тұрақты тұрғылықты жерге жібергісі келеді және бұл көзқарастар Алматыда, солтүстік және орталық облыстарда басымырақ.

«Жастар» жүргізген сауалнама нәтижелері бойынша қазақстандық жастардың 23,7%-ы жақын шетелге, 17,1%-ы Ресейге, 13,8%-ы алыс шетелдерге (Канада, Германия, Қытай және т.б.) қоныс аударуға ниет білдірген. Қазақстан жастары көші-қон себептерін төмен табыс деңгейі, жұмысқа орналасудағы қиындықтар, перспективаның жоқтығы және өзін-өзі жүзеге асыра алмау, жеке мотивтер мен қызығушылықтар, сондай-ақ сапалы білім алу факторларымен түсіндіреді. Шет елде білім алу, сонда қалу туралы шешімге әсер ететін маңызды фактордың бірі - жалақы. Көбінесе шетелдегі білікті маман Қазақстандағы дәл өзінікіндей лауазымға қарағанда бірнеше есе көп алады. Мысалы, Германияда ең төменгі жалақы - айына 1360 еуро, Францияда - 1537 еуро. Салыстырар болсақ: Қазақстандағы 2015 жылғы ең төменгі жалақы - 21 364 теңге (айына шамамен 100 еуро), ал орташа жалақы - 119 111 теңгені құраған (Рамазанов, Азатбек, 2018:127).

1-кестеде 10 жылдағы білім беру жүйесіндегі миграциялық салыстырмалы көрсеткіштерді байқай аламыз (2011-2020 жж.) (Нұрмағамбетов және т.б., 2021:35).

Айта кету керек, 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында 1340 адам шетелге өз қаражаты есебінен кеткендігі айқын байқалады. Өткен 2020 жылда ерекше төмен көрсеткіш көзге түседі, алайда бұл пандемияға байланысты студенттер санының аздап төмендегенінің белгісі.

Жыл	Мемлекеттік бюджет	Мемлекеттік бюджеттен тыс
2011	350	-
2012	662	-
2013	746	842
2014	805	976
2015	909	1420
2016	951	1522
2017	732	1778

2018	621	1826
2019	603	2091
2020	33	1340

1-кесте. Білім алушылардың миграциясы (академиялық мобильділік)

Жалпы алғанда, ҚР Білім және ғылым министрлігі мен бюджеттен тыс қаражат есебінен академиялық ұтқырлық бағдарламасына қатысқан қазақстандық студенттердің жалпы саны он жылдық ішінде 17 007 адамды құраған (Садыкова, Нурмагамбетов, 2021: 18). Мобильділік бағдарламаларына қатысушылар тек жаңа білім ғана алып қоймайды, сонымен қатар басқа елмен, мәдениетпен танысуға, шетелдік мұғалімдермен және құрдастарымен қарым-қатынас дағдыларын жетілдіруге, өз құзыреттіліктерін арттыруға мүмкіндік алады. Осылайша, мобильділік бағдарламасы қазақстандық жоғары оқу орындарының мәртебесін және олардың түлектеріне еңбек нарығындағы сұранысты арттыруға көмектеседі.

2014 жылғы тамыздың басындағы жағдай бойынша 45 000-нан астам қазақстандық елден тысқары жерлерде білім алған, оның ішінде: Ресейдің жоғары оқу орындарында оқу оқитын қазақстандық азаматтар 26 600, ҚХР-да 9 670 (оның ішінде 628 әртүрлі гранттар бойынша), Ұлыбританияда 4000-ға жуық, АҚШ - та және Чехияда 1000 - ға жуық Малайзияда шамамен 1500, БАӘ 715, Туркияда 783 және басқа да елдерде көрсеткіші жағынан төмен болса да қазақстандық білім алушылар орналасқан.

ҚХР Білім министрлігінің деректері бойынша 2007 жылы қытай жоғары оқу орындарында оқитын, оның ішінде гранттар және өз қаражаты есебінен оқитын қазақстандық студенттер саны 3 000 адамды құраған. 2008 жылы 3 750 отандастарымыз қытай университеттерінде келісімшарт негізінде, 70-сі грант бойынша білім алған. 2010 жылы бұл мөлшер 7 874 адамға жеткен. 2011 жылы Қытайда 8 287 қазақстандық білім алған, олардың ішінде 40 адам президенттік «Болашақ» стипендиясының иегерлері болса, студенттердің бір бөлігі мемлекеттік алмасу желісі бойынша және қытай үкіметінің гранты бойынша келген, кейбіреулері ШЫҰ желісі бойынша стипендия иегерлері болып табылады. 2013 жылы Қазақстандық студенттердің саны президенттік «Болашақ» бағдарламасының 37 стипендиатын (17 бакалавр, 8 магистр, 12 тағылымдамадан өтуші) қоса алғанда, 9 657 адамды құраған. Сонымен қатар, Қытайда білім алуға кеткен қазақстандықтар көбіне маңызды қалаларда қоныстанып отырған (2-кесте).

Қалалар	Қазақстандық студенттер саны
Бейжін	4000
Үрімші	1250
Шанхай	800
Сиан	700
Гуанчжоу	500
Ухан	400
Нанкин	150
Ланьчжоу	150
Харбин	150
Циндао	Шамамен 100
Құлжа	150
Шихэцзы	Шамамен 100
Сямэн	25

2-кесте. 2014-2015 оқу жылының басында Қытай қалаларында білім алған қазақстандықтар

2004-2014 жылдар кезеңінде Қазақстанның шамамен 2000 азаматы Қытай жоғары оқу орындарын бітіріп шыққан. Оның үстіне олардың саны үнемі ұлғайып отырған. Егер, 2003 жылы ҚХР жоғары оқу орындарын тамамдаған қазақстандық түлектер 8 адам болса, 2013 жылы қытай оқу орындарын 700 адам бітірген. 2016 жылғы ақпан айындағы жағдай бойынша ҚХР - дағы Қазақстандық студенттер саны 11764 адам, оның ішінде 763 адам халықаралық шарттар шеңберінде мемлекеттік алмасу бойынша, қалғандары өз қаражаты және муниципалды гранттар есебінен білім алған. Шанхай қаласындағы

«Халықаралық бағдарламалар орталығы» АҚ өкілдігінің ресми ақпараты бойынша президенттік «Болашақ» стипендиясының 188 иегері қытай жоғары оқу орындарында оқыған.

Осылайша, ресми деректерге сәйкес Қазақстаннан Қытайға оқу миграциясы үздіксіз өсу серпінін көрсетіп отыр (Қошанова, Рақышева, 2016: 7- 8).

Дегенмен, білім беру миграциясының расымен өзіндік теріс салдары мен қауіп-қатерлері бар. Көбінесе, басты қауіп ретінде студенттердің оқуды аяқтағаннан кейін шетелде қалуы, сол жақта жұмысқа орналасуы сияқты факторлар алдыңғы қатарға шығады. Нәтижесінде, «дайындаушы» елдердің мектептері неғұрлым дамыған елдерге, «алушыларға» мықты кадрлар дайындайды. Бұл тұрғыда АҚШ пен Ұлыбритания көш бастап алға шығады, онда ЮНЕСКО мәліметтері бойынша 2017 жылы 971 мың және соның ішінде 432 мың шетелдік студенттер оқыған (Нұрмағамбетов және т.б., 2021: 31).

Шетелдік азаматтарды қабылдайтын штаттар интеллектуалды элитаны, ең талантты түлектерді таңдауға мүмкіндік алады. Бұл үшін олар перспективалы түлектерді көтермелеу саясатын жүргізуде, яғни олардың әрі қарай дамуы, жақсы жұмыс орындарында орналасуы үшін ең қолайлы жағдай жасайды. Егер студенттер өзге елге көбірек кететін елдердің статистикасын шығарсақ, онда мұнда Қытай көш бастап тұр - 2017 жылы олардың 928 мың азаматы шетелде, негізінен АҚШ-та білім алған. Екінші орында Үндістан - 332 мың адам. Айта кету керек, елге оралған білім алушылар білімділер ағыны әсерін бәсеңдетуі мүмкін, бірақ оларға арнайы саяси қолдау қажет. Олар үшін тиісті ынталандыру шараларын жасау керек. Мысал ретінде Корея Республикасындағы «Бақытты оралу» бағдарламасы қолданылады, ол студенттерді қолдаудың барлық кешенді шараларын ұсынуға тырысады.

Аталмыш қауіп-қатерлердің алдын алу үшін адами капиталдың шетелге кетуін төмендету бойынша шаралар кешенін әзірлеу қажет, оны зерттеушілер екінегізгі бағытқа бөледі:

- Біріншісі - шетелдік жоғары оқу орындары мен колледждердің қазақстандық түлектерінің елге оралуын ынталандыру бойынша шаралар кешені.

Жұмыспен қамту және олардың өзін-өзі жүзеге асыруы үшін қажетті жағдайлар жасау, әлеуметтік қолдау шаралары шешуші болып көрінеді. Бұл мәселені тек білім беру жүйесі мен ғылымның күшімен шешу мүмкін емес. Орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың келісілген жұмысы қажет.

- Екінші бағыт - отандық білім берудің тартымдылығын арттыру.

Бұл ретте, үміткерлердің оқу үшін жоғары оқу орындарын таңдауына әсер ететін келесі факторлары маңызды рөл атқарады: білімнің жоғарғы деңгейде болуы, білім беру бағдарламаларын таңдаудағы сапа мен әртүрлілік, университеттің академиялық беделі, жоғары шәкіртақы беру, жұмысқа орналасуарқылы қаржылық қолдау (Нұрмағамбетов және т.б., 2021: 36-37 бб.).

Жақында қабылданған білім беру мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында бұл факторлар ескерілген, отандық білім сапасын жақсарту, оның мектеп түлектері үшін тартымдылығын арттыру тетігі қарастырылған. Білім беру жүйесін одан әрі жетілдіру және жоғары білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында Қазақстан Үкіметі әр түрлі шаралар қолданып жатыр. Осылайша, беделді шетелдік университеттермен қос дипломдық және бірлескен білім беру бағдарламаларын одан әрі дамыту халықаралық стандарттарды енгізу арқылы қазақстандық білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Сонымен, 2018 оқу жылында қазақстандық жоғары оқу орындары шетелдік серіктес университеттермен бірлесіп 585 бірлескен және 343 екі деңгейлі білім беру бағдарламаларын енгізген. Қазіргі уақытта пандемия жағдайында мұндай бағдарламалардың саны біршама азайды, алайда бүгінгі күні 63 бірлескен білім беру

бағдарламасы мен 226 қос дипломдық бағдарлама жүзеге асырылуда (Нұрмағамбетов және т.б., 2021: 37).

Қорытынды. Осылайша, заман талабы мен жаһандану үдерісі аясында, уақыт өткен сайын дамып келе жатқан білім жүйесі бүгінде шекарасыз сапалы білім алу жолдарын неғұрлым қарқынды игеріп келуде. Соның аясында, миграциялық үдерістерді қауіпті призмада ғана қабылдап, туындауы мүмкін негативті факторлардың алдын алатын шешімдерді шығарудың орнына, бұндай даму бағытынан тысқары қалып немесе білім алушыларды шектеу ел үшін өз зиянын тигізіп, даму қарқынын бәсеңдетіп жіберетін амалдар болуы мүмкін. Сондықтан да, біздің еліміз де аталмыш бағытта білім жүйесін дамыту үшін ат салысып, орнығып жатқан жаңашылдықтарды өзімізде де енгізуге көңіл бөліп отыр.

Оқу миграциясы жоғары білікті мамандарды даярлауға ықпал етіп, сирек және қазіргі кезде Қазақстанның жоғары оқу орындарында жоқ мамандықтар бойынша білім алған кадрлар тапшылығын толықтыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, түлектерге «білімділердің кетіп қалуына» жол бермеу мақсатында олардың жұмысқа орналасуына жағдай жасау қажеттігі алдыңғы қатарға шығып отыр, өйткені зерттеу көрсетіп отырғандай мансаптық өсу перспективасының жоғары болу себебіне орай шетелдерде тұрақты тұру үшін көшуді жоспарлаған студенттер санаты көп. Осыған байланысты оқуға ниет білдірген жастарға тұрақты мониторинг жүргізіп қана қоймай, Қазақстанның зияткерлік әлеуетін елеулі түрде нығайтуға мүмкіндік беретін шараларды уақытылы қабылдау қажет.

Білім беру миграциясының оң нәтижелері ретінде келесідей аспектілерді қарастырып өтсек болады:

- білім сапасының жоғары болуы;
 - жаңа көзқарастарды, дағдылар мен тұжырымдарды меңгеруі;
 - әр түрлі әлеуметтік-мәдени ортада жүріп, жан-жақты коммуникацияның орнатылуы;
 - бәсекеге қабілеттіліктің жоғары болуы; жаңа методикалармен таныс болуы;
 - мықты кәсіби маман ретінде қалыптасуы;
- Туындауы мүмкін негативті жақтарына келесідей қауіптерді көрсете аламыз:
- елге оралмау;
 - мықты әрі білікті мамандардан айырылу;
 - демографиялық статистикаға тигізетін кері әсері;

Білім алуға кеткен жастардың арасында болашақта жақсы жұмысқа орналасу мәселесі маңызды себептердің бірі болып есептелетіні сөзсіз. Сондықтан да, көптеген елдер білім алу жүйесіне көңіл бөлген кезде жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру сияқты факторларға ерекше назар аударады. Себебі, барлық елдер инновация мен өнімділікті арттыру үшін білікті жұмысшыларды тартуға тырысады. Қабылдаушы елдер үшін білім алғаннан кейін, тұрақты тұруға немесе тіпті азаматтық алуға бағытталған нақты стратегияны әзірлеу білікті жұмыс күшін тартуда маңызды фактор болып табылады. Себебі, мұндай елдерде, әдетте, жұмыспен қамтудың жекелеген түрлерін ескере отырып, адами капиталға қомақты инвестицияларды қажет ететін тұрақты жұмыс орындары бар. Көптеген білікті жұмысшылар отбасымен бірге көшетіндіктен, оларға тұруға кепілдік беру, білім алуға және басқа да мемлекеттік қызметтерге жүгіну маңызды. Жоғары білімге инвестиция салу осының арқасында тағы да алдыңғы қатарға шығады, өйткені жақсы университеттердің болуы талантты және ынталы адамдарды тартудың кілті болып табылады. Қабылдаушы елдер донор (яғни, дайындаушы елдер, көбіне жастары шет елге аттанады) елдердегі оқу орындарын тікелей қаржыландыруы мүмкін, бұл қабылдаушы елдерге де, донор елдерге де көмектеседі, өйткені мұндай оқу орындарының барлық түлектері бірден елден кетпейді, тіпті өз елінде қалып әрі қарай үлесін отанына қосуы мүмкін.

Ұзақ уақыт бойы адами капиталдың жетіспеушілігінен зардап шегетін донор елдер үшін білікті жұмысшылардың эмиграциясы күрделі мәселе болып табылады. Басқаруды жақсарту және донор елдерде институционалды нығайту тұрақты эмиграцияның негізгі себептерін жою үшін ұзақ мерзімді саясаттың тақырыбы болуы тиіс. Білікті жұмысшыларды ұстау саясатына жеке секторды дамыту, жұмыс орындарын құру, жоғары білімге инвестиция салу және әйелдердің экономикалық

мүмкіндіктерін кеңейту жатады. Осы орайда, білім алуғағы миграция қауіптерінің алдын алу үшін, елдегі жұмыспен қамту мәселесіне ерекше мән беру қажеттігі көзге түседі.

Әдебиеттер мен деректер тізімі

Bijwaard G.E., Wang Q. Return migration of foreign students // *European Journal of Population*. Volume 32, Issue 1, 2016. – P. 31-54.

Дементьева С.В., Полетаев Д.В. Инновационные стратегии развития международного образования в ракурсе учебной миграции в вузы России. – [Электронный ресурс] – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnye-strategii-razvitiya-mezhdunarodnogo-obrazovaniya-v-rakurse-uchebnoy-migratsii-v-vuzy-rossii> (дата обращения: 05. 09. 2021 г.).

Касенова А.Б., Жангутин Б.О. Потенциал высших учебных заведений Казахстана на рынке образовательной миграции СНГ // *Вестник КазНПУ*. – [Электронный ресурс] – URL: <https://articlekz.com/article/19172> (дата обращения: 05. 09. 2021 г.).

Қошанова С., Рақышева Б. Учебная миграция из Республики Казахстан в Китайскую Народную Республику как один из аспектов стратегического сотрудничества между странами (результаты социологического исследования) – Астана: Қоғамдық пікір зерттеу институты, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ., 2016. – 104 б.

Леденова В.Ю., Ломакина О.В., Джунусов А.М., Бегасилов Б.Т. Образовательная политика Казахстана в условиях миграции молодежи // *Социология высшего образования*. – 2021. – 25 мая (№ 6). – С. 156-168.

Нурмагамбетов А., Иватова Л., Хасенова Л. Образовательная миграция в контексте совершенствования системы высшего образования Республики Казахстан // *Казахстан. Спектр*. – 2021. – 18 марта (№ 1). – С. 25-41.

Рахимбекова Б. Современные тенденции образовательной миграции в Российской Федерации // *Вестник КазНУ. Серия философии, культурологии и политологии*. – 2019. – № 2. – С. 251-262.

Рамазанов А., Азатбек Т. Интеллектуальная миграция умов // *Экономика и статистика*. – 2018. – № 2. – С. 123-130.

Садовская Е.Ю. Современная образовательная миграция из Казахстана в Китай. – [Электронный ресурс]. – URL: <https://naukarus.com/sovremennaya-obrazovatel'naya-migratsiya-iz-kazahstana-v-kitay> (дата обращения: 06. 09. 2021 г.).

Садыкова Е., Нурмагамбетов А. Страховой доклад по реализации параметров Болонского процесса в вузах Республики Казахстан. – Нур-Султан: Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2020. – 243 с.

References

Bijwaard G.E., Wang Q. Return migration of foreign students // *European Journal of Population*. Volume 32, Issue 1, 2016. – P. 31 -54.

Dementeva S.V., Poletaev D.V. Innovatsionnye strategii razvitiia mezhdunarodnogo obrazovaniia v rakurse uchebnoi migratsii v vuzy Rossii. [Innovative strategies for the development of international education from the perspective of educational migration to Russian universities] – [Elektronnyi resurs] – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnye-strategii-razvitiya-mezhdunarodnogo-obrazovaniya-v-rakurse-uchebnoy-migratsii-v-vuzy-rossii> (data obrashcheniia: 05. 09. 2021 g.). [in Russian].

Kasanova A.B., Zhanguitin B.O. Potentsial vysshikh uchebnykh zavedenii Kazakhstana na rynke obrazovatelnoi migratsii SNG. [Potential of higher educational institutions of Kazakhstan in the educational migration market of the CIS] // *Vestnik KazNPU*. – [Elektronnyi resurs] – URL: <https://articlekz.com/article/19172> (data obrashcheniia: 05. 09. 2021 g.). [in Russian].

Koshanova S., Rakysheva B. Uchebnaia migratsiia iz Respubliki Kazakhstan v Kitaiskuiu Narodnuu Respubliku kak odin iz aspektov strategicheskogo sotrudnichestva mezhdu stranami (rezultaty sotsiologicheskogo issledovaniia). [Educational migration from the Republic of Kazakhstan to the People's Republic of China as one of the aspects of strategic cooperation between countries (results of sociological

research] – Astana: Kogamdyk pikir zertteu instituty, L.N.Gumilev atyndagy EEU., 2016. – 104 s. [in Russian].

Ledenova V.Iu., Lomakina O.V., Dzhunusov A.M., Begasilov B.T. Obrazovatelnaia politika Kazakhstana v usloviakh migratsii molodezhi. [Educational policy of Kazakhstan in the context of youth migration] // Sotsiologiya vysshego obrazovaniia. – 2021. – 25 maia (№ 6). – S. 156 – 168. [in Russian].

Nurmagambetov A., Ivatova L., Khasenova L. Obrazovatelnaia migratsiia v kontekste sovershenstvovaniia sistemy vysshego obrazovaniia Respubliki Kazakhstan. [Educational migration in the context of improving the higher education system of the Republic of Kazakhstan] // Kazakhstan. Spekr. – 2021. – 18 marta (№ 1). – S. 25-41. [in Russian].

Rakhimbekova B. Sovremennye tendentsii obrazovatelnoi migratsii v Rossiiskoi Federatsii. [Modern trends in educational migration in the Russian Federation] // Vestnik KazNU. Seriya filosofii, kulturologii i politologii. – 2019. – № 2. – S. 251-262. [in Russian].

Ramazanov A., Azatbek T. Intellectualnaia migratsiia umov. [Intelligent mind migration] // Ekonomika i statistika. – 2018. – № 2. – S. 123-130. [in Russian].

Sadovskaia E.Iu. Sovremennaia obrazovatelnaia migratsiia iz Kazakhstana v Kitai. [Modern educational migration from Kazakhstan to China] – [Elektronnyi resurs]. – URL:<https://naukarus.com/sovremennaya-obrazovatel'naya-migratsiya-iz-kazahstana-v-kitay> (data obrashcheniia: 06. 09. 2021 g.). [in Russian].

Sadykova E., Nurmagambetov A. Strakhovoi doklad po realizatsii parametrov Bolonskogo protsessa v vuzakh Respubliki Kazakhstan. [Insurance report on the implementation of the parameters of the Bologna process in the universities of the Republic of Kazakhstan] – Nur-Sultan: Tsentr Bolonskogo protsessa i akademicheskoi mobilnosti MON RK, 2020. – 243 s. [in Russian].

МРНТИ 03.20.00

МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ

Т.К. Мекебаев, Ж.Б. Көшербаева*

Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Казахстан, Алматы.

*Корреспондирующий автор

E-mail: tmekebaev@mail.ru (Мекебаев), zhadyra06@mail.ru (Көшербаева)

Аннотация. В статье анализируются преимущества и потенциальные угрозы миграционных процессов в процессе глобализации, которые оказывают существенное влияние на уровень развития государства в системе образования, что имеет особое значение для будущего страны. В современном глобализирующемся обществе активно развиваются миграционные процессы, которые имеют как положительные, так и отрицательные последствия для развития Республики. Для того, чтобы сформировать понимание этого вопроса, прежде всего, дается исчерпывающее определение понятия интеллектуальной миграции. Историографический обзор выявил основные взгляды на образовательную миграцию, в результате чего был сделан шаг к собственным выводам. Помимо негативных аспектов миграции в сфере образования, существуют рекомендации по предотвращению ее последствий. Кроме того, показатели миграционных изменений были проанализированы с использованием статистических данных, и была сделана попытка детально раскрыть проблему.

Ключевые слова: система образования, международное партнерство, миграционный процесс в образовании, миграция молодежи, качество образования, квалифицированный специалист.

IRSTI 03.20: 06.81.23

MIGRATION PROCESSES AIMED AT EDUCATION

T.K. Mekebaev, Zh.B. Kosherbayeva *

Al-Farabi Kazakh national university. Kazakhstan, Almaty.

Corresponding author

E-mail: tmekebaev@mail.ru (Mekebaev), zhadyra06@mail.ru (Kosherbayeva)

Abstract. The article analyzes the advantages and potential threats of migration processes in the process of globalization, which have a significant impact on the level of development of the state in the education system, which is of particular importance for the future of the country. Migration processes are actively developing in the modern globalizing society, which have both positive and negative consequences for the development of the Republic. In order to form an understanding of this issue, first of all, an exhaustive definition of the concept of intellectual migration is given. The historiographic review revealed the main views on educational migration, as a result of which a step was made to its own conclusions. In addition to the negative aspects of migration in education, there are recommendations to prevent its consequences. In addition, the indicators of migration changes were analyzed using statistical data, and an attempt was made to reveal the problem in detail.

Key words: education system, international partnership, migration process in education, youth migration, quality of education, qualified specialist.

МАЗМҰНЫ/ОГЛАВЛЕНИЕ

С.Б. Кожирова, Е.Л. Нечаева, М.В. Лапенко История становления основных подходов к исследованию границ.....	4
Ә.Т. Сүлейменова Тәуелсіз елдің қарулы күштері тарихының дереккөзі: армия генералы С. Нұрмағамбетов.....	15
Қ.Д. Раисов, Қ.Қ. Жылқышыбаева Әл-Фараби көзқарастарының қазақ философиясындағы толық адам ілімінің дамуына ықпалы.....	26
Б.М. Аташ, Б.Қ. Абдрасилов 1901-1910 жылдардағы Қазақстан: отаршылдыққа қарсы күрес пен ұлттық рухтың өміршеңдігі.....	41
Т.Қ. Мекебаев, Ж.Б. Көшербаева Білім алуға бағытталған миграциялық үдерістер.....	58
А.Н. Қали Соғыстан кейінгі жылдардағы ауыл өмірінің күнделікті тарихынан (1945-1960).....	70
Ә.Б. Сейткен Қазақ зиялыларының ұлттық бірегейлікті сақтау жолындағы қызметі.....	87
Қ.Қ. Бекетай Түргеш ұлысы және оның этникалық құрамы.....	99
L. Tao, N. Abilova Tengrianism in the culture of the Eastern European turks: the main leitmotives.....	112
М.М. Kozybayeva Urban family in the context of studying the everyday life of north Kazakhstan cities in 1920-1930 s.....	120
С.Р. Сарманова Проблемы сохранения культурного наследия и исторической памяти в музеях Российско-Казахстанского приграничья.....	131
С.М. Борбасов «Сарыарқа» газеті қазақ қауымын демократиялық ел болу жолындағы күреске бастаушы.....	139

Редакцияның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы
Алматы қ., Шевченко көш., 28,
ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«edu.e-history.kz» журналының редакциясы
Телефон: +7 (727) 261-67-19
E-mail: edu.history@bk.ru
Электрондық мекен-жайы: www.edu.e-history.kz

Журнал 2014 жылдан бастап шығады.
Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркеліп,
№ 14602-ИА куәлігіне ие болды.